

Piotr Cybul

Szkolny ruch krajoznawczo-turystyczny w Polsce – rozwój, działalność i stan obecny.

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie rozwoju i działalności szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego w Polsce oraz analiza jego stanu obecnego. Początki krajoznawstwa i turystyki w szkole związane są z powstaniem Komisji Edukacji Narodowej, która już w XVIII wieku dostrzegała korzyści wynikające z zajęć prowadzonych w terenie. Natomiast w latach 20. XX wieku ruch ten przyjął formę zorganizowaną. Wsparcie ze strony władz oraz czynniki społeczno-gospodarcze doprowadziły do wzrostu zainteresowania działalnością szkolnych kół krajoznawczo-turystycznych (SKKT) w latach 70. i 80. XX wieku, które w tym czasie skupiały ponad 300 tys. uczniów. Jednak od tego czasu popularność SKKT zmniejsza się. Największy spadek zainteresowania nastąpił na skutek wprowadzenia edukacji zdalnej podczas pandemii koronawirusa i pomimo powrotu do nauczania stacjonarnego sytuacja SKKT nie ulega poprawie. W pracy wskazano przyczyny, które są odpowiedzialne za coraz mniejsze zainteresowanie uczniów i nauczycieli szkolnym ruchem krajoznawczo-turystycznym. W artykule dokonano także przeglądu form działalności SKKT.

School sightseeing and tourism movement in Poland – development, activities and current status.

Abstract

The aim of the article is to present the development and activities of the school sightseeing and tourism movement in Poland and its current state. The beginnings of tourism and sightseeing at school are related to the establishment of the National Education Commission, which already in the 18th century saw the benefits of classes conducted in the field. However, in the 1920s, this movement took an organized form. Support from the authorities and socio-economic factors led to an increase in interest in the activities of school tourism and tourism clubs (SKKT) in the 1970s and 1980s, which at that time gathered over 300,000 people. students. However, since then, SKKT's popularity has been declining. The greatest decline in interest occurred as a result of the introduction of distance education during the coronavirus pandemic, and despite the return to stationary teaching, the situation of SKKT is not improving. The work also indicates the reasons that are responsible for the decreasing interest of students and teachers in school sightseeing and tourism. The article also reviews the forms of activities of SKKT.

Słowa kluczowe: krajoznawstwo; szkolne koła krajoznawczo-turystyczne; turystyka szkolna; zajęcia pozalekcyjne;

Key words: extracurricular activities; school tourism clubs; school tourism; sightseeing;

Sugerowana cytacja / Suggested citation: Cybul Piotr (2023). Szkolny ruch krajoznawczo-turystyczny w Polsce – rozwój, działalność i stan obecny. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 20, 15–27, doi: 10.24917/20845456.20.2

Wprowadzenie

Szkolny ruch krajoznawczo-turystyczny to działalność mająca na celu zaangażowanie uczniów w proces poznawania własnego kraju, rozbudzenie ciekawości świata oraz kształtowanie postaw obywatelskich i patriotycznych, a także integrację uczniów. Aktywność krajoznawczo-turystyczna uczniów ma również korzystny wpływ na sprawność fizyczną i poprawę stanu zdrowia młodzieży (Narożna, 2018).

W Polskich szkołach zorganizowany ruch krajoznawczo-turystyczny najczęściej funkcjonuje pod nazwą Szkolne Koła Krajoznawczo-Turystyczne (SKKT), ale także jako Szkolne Koła Turystyczne (SKT) czy też Szkolne Koła Krajoznawcze (SKK), itp. Niezależnie od przyjętej nazwy, działalność tych społecznych organizacji opiera się na popularyzacji turystyki i krajoznawstwa wśród młodzieży, zwykle w ramach dodatkowych (nieobowiązkowych!) zajęć pozalekcyjnych.

Połączenie krajoznawstwa z turystyką jest zrozumiałym i naturalnym procesem, gdyż jak słusznie zauważa P. Ploskonka (2006), turystyka stanowi narzędzie do poznania rzeczywistości, a przekaz krajoznawczy pozwala tą rzeczywistość zrozumieć. Zatem w szkole, krajoznawstwo i turystyka powinny być postrzegane jako dwa wzajemnie uzupełniające się elementy.

Warto jednak zaznaczyć, że obecnie w wielu szkołach, turystyka traktowana jest rozłącznie w stosunku do krajoznawstwa lub powiązania te nie są podkreślane. Mimo, iż w Polsce już od drugiej połowy XVIII wieku turystyka dzieci i młodzieży jest ściśle związana z krajoznawstwem za sprawą działalności Komisji Edukacji Narodowej (Podemski, 2007), która w swoim programie wyraźnie dostrzegała potrzebę poznawania własnego kraju, jednocześnie wskazując “wycieczkowanie” jako ważną formę nauczania i kształcenia młodych Polaków (Kamel, 2012b).

Cel pracy i zastosowane metody

Nadrzędnym celem artykułu jest przedstawienie funkcjonowania szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego oraz wskazanie jego dawnych i obecnych form działalności, a także analiza liczby uczniów uczestniczących w dodatkowych zajęciach krajoznawczo-turystycznych. Celem pracy jest także ocena obecnego stanu szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego oraz próba wskazania przyczyn zmniejszającej liczby młodzieży szkolnej należącej do SKKT.

Metodami, które wykorzystano do realizacji celów pracy jest kwerenda literatury oraz analiza materiałów archiwalnych. Dokonano także przeglądu informacji

zamieszczanych na stronach internetowych szkół prowadzących zajęcia pozalekcyjne z formie Szkolnych Kół Krajoznawczo-Turystycznych, jak również analizę treści umieszczanych w mediach społecznościowych tych szkół, jako ważnego narzędzia komunikacji wśród uczniów, będących przedstawicielami pokolenia Z (1996–2012) i Alpha (od 2010), a obecnie także ich rodziców z pokolenia X (1965–79) i Y (1980–95) oraz coraz częściej z pokolenia Z. Do określenia liczby uczniów angażujących się w działalność SKKT wykorzystano dane statystyczne publikowane przez Główny Urząd Statystyczny w corocznych publikacjach zatytułowanych „Kultura i dziedzictwo narodowe”, a dawniej „Kultura”, a także dane z Systemu Informacji Oświatowej, opublikowane w państwowym portalu otwartych danych Dane.gov.pl.

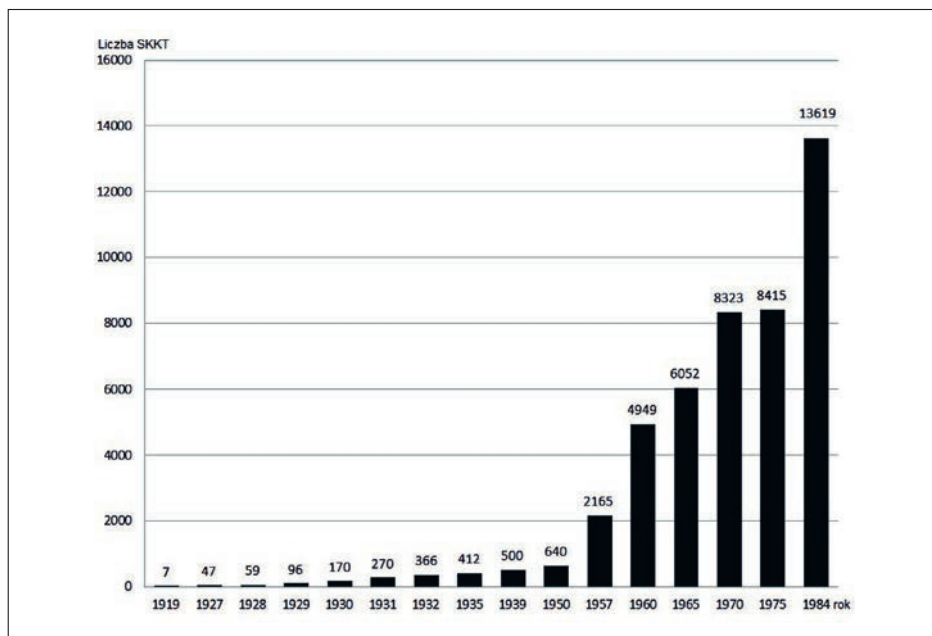
Początki i rozwój szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego w Polsce

Początków szkolnego krajoznawstwa w można doszukiwać się już na przełomie XVIII i XIX wieku, gdy nowo powstała Komisja Edukacji Narodowej zalecała wychowanie patriotyczne poprzez uczestnictwo w zajęciach prowadzonych w terenie. Tożsame poglądy głosił również Stanisław Staszic uważany za ojca krajoznawstwa w Polsce (Kruczek i in., 2010). Jednak wówczas w szkołach nie funkcjonowała zorganizowana forma krajoznawstwa. Początki zorganizowanego szkolnego ruchu krajoznawczego w Polsce sięgają lat 20. XX wieku, kiedy to Rada Główna Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego silnie zaangażowała się w promocję krajoznawstwa, jego nadzorowanie i organizację. W tym celu powołano Komisję Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego pod przewodnictwem Leopolda Węgrzynowicza. Działania Komisji zyskały poparcie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Biczysko, 2011), które zatwierdziło regulamin szkolnych kół krajoznawczych oraz określiło kierunki współpracy z władzami szkolnymi. Początkowo w 1919 roku pierwsze koła krajoznawcze powstały w Krakowie, a następnie w innych miejscowościach (E. Magiera, 2019; J. Załączny, 2022). W okresie międzywojennym szkolny ruch krajoznawczy sukcesywnie zyskiwał na popularności. W 1927 roku funkcjonowało 36 (lub 47) kół, czyli w co dziesiątej szkole średniej (E. Magiera, 2020; J. Załączny, 2022), a dwa lata później było już około stu szkolnych kół krajoznawczych (ryc.1). W 1927 roku Rada Główna Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego powołała Komisję Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej. Głównym celem Komisji było rozbudzenie wśród młodzieży zamiłowania do poznawania kraju ojczystego oraz rozwijanie ruchu krajoznawczego, a także wychowanie przyszłych pionierów krajoznawstwa. Nadrzędnym zadaniem Komisji było stworzenie sieci szkolnych kół krajoznawczych (Magiera, 2020). Ważnym narzędziem służącym popularyzacji krajoznawstwa był miesięcznik krajoznawczy „Orli lot” ukazujący się od 1920 do 1950 roku, z przerwą w czasie wojny. Czasopismo służyło m.in. do dokumentowania działalności Szkolnych Kół Krajoznawczych oraz wyznaczało im jednolity kierunek pracy (E. Magiera, 2019; J. Załączny, 2022). W 1956 roku utworzono Wydział Krajoznawstwa i Turystyki w ramach Departamentu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Obronnego, który powołał Komisję ds. Krajoznawstwa i Turystyki Szkolnej. Zgodnie z decyzją

Komisji, do szkół wprowadzono nową formę organizacyjną pracy krajoznawczej, pod nazwą Szkolne Koła Krajoznawczo-Turystyczne, które opierały się na doświadczeniach i tradycji Szkolnych Kół Krajoznawczych (Denek, 1989).

Po ośmiu latach od zakończenia publikacji miesięcznika „Orli Lot”, ówczesne ministerstwo oświaty w 1958 roku podjęło decyzję o utworzeniu czasopisma krajoznawczo-turystycznego „Poznaj swój kraj”, które służyło edukacji młodych krajoznawców, jak również dokształcaniu nauczycieli organizujących ruch krajoznawczy (Sosnowski, 2015). W latach 70. i 80. XX wieku na łamach miesięcznika informowano nie tylko o atrakcjach turystycznych i krajoznawczych, ale także o polityce władz państwowych w kwestii rozwoju ruchu krajoznawczo-turystycznego wśród młodzieży szkolnej. Jak zauważają Rogoż M. i Strzałka A. (2021) periodyk był także wykorzystywany przez władze w celach publikacji treści propagandowych. Ponieważ oprócz kwestii związanych z krajoznawstwem na pierwszych stronach pojawiały się także tematy dotyczące promowania ustroju politycznego, czy też opisy wielkich kombinatów przemysłowych i sukcesów gospodarczych. Z analizy archiwalnych numerów czasopisma wynika, iż ówczesna władza przywiązywała dużą wagę do rozwoju wśród młodzieży turystyki i krajoznawstwa. Podejmowano tematykę związaną z koniecznością zwiększenia liczby wycieczek szkolnych oraz ich odpowiedniej organizacji. Zwracano uwagę również na potrzebę podniesienia kwalifikacji kadry nauczycielskiej, czy rozszerzenie tematyki krajoznawczo-turystycznej na studiach nauczycielskich. Podkreślano potrzebę rozbudowy bazy turystycznej i lepszego wykorzystania już istniejącej. Zatem można uznać, że w latach 70. i 80. XX wieku szkolny ruch krajoznawczy był mocno wspierany przez władze państwowe. Przyczyniło się to do znaczącego zwiększenia zainteresowania uczestnictwem w SKKT i tym samym zwiększeniem liczby SKKT. W latach 70. XX wieku funkcjonowało w Polsce już około 8 tys. SKKT, a w latach 80. XX wieku ich liczba wzrosła do ponad 13,5 tys. (ryc.1). Zwiększeniu uległa również liczba członków z 165 tys. w roku 1965 do blisko 305,5 tys. osób w 1975 roku (Denek, 1989). Znaczące zmiany w organizacji szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego nastąpiły w 1977 roku, gdy ministerstwo wprowadziło zarządzenie, w myśl którego wszystkie formy zrzeszające młodzież zainteresowaną turystyką przekształcono w Szkolne Kluby Krajoznawczo-Turystyczne PTTK (Sosnowski, 2015). Głównym założeniem tej zmiany było upowszechnianie krajoznawstwa i turystyki dzięki ściślejszej współpracy z Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym (PTTK) oraz współdziałanie szkół i placówek oświatowych z Polskim Towarzystwem Schronisk Młodzieżowych (PTSM) oraz Związkiem Harcerstwa Polskiego (ZHP), w celu upowszechniania krajoznawstwa i turystyki wśród młodzieży. Dzięki tym działaniom znacząco zwiększyła się liczba schronisk młodzieżowych i zostały opracowane szlaki wędrówkowe, co w kolejnych latach spowodowało dynamiczny wzrost liczby SKKT.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na pojawiającą się rozbieżność w danych dotyczących ilości funkcjonujących SKKT. Zgodnie z danymi przedstawionymi przez K. Denka (1989) w 1975 funkcjonowało 8415 SKKT, z kolei F. Sosnowski (2015) przytacza dane wg. „Poznaj Swój Kraj” nr 259 s. 29, gdzie w 1978 roku funkcjonowało 4164 SKKT, a w 1980 roku 7244, co sugeruje na zbyt dużą różnicę w tak krótkim czasie. Rozbieżności dotyczących danych statystycznych można doszukać się także w przypadku innych lat, gdzie przykładowo E. Magiera (2019) podaje

Ryc. 1. Liczba Szkolnych Kół Krajoznawczych i Krajoznawczo-Turystycznych w Polsce w wybranych latach.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Denek (1989), Magiera (2020).

iż w 1930 roku działało 130 szkolnych organizacji krajoznawczych, powołując się na B. Pisarska (2014) lub 170 SKKT (Magiera, 2020), korzystając z danych opublikowanych na łamach periodyku „Orli lot”.

Również w 1977 roku powołano Centralny Zespół Turystyki Szkolnej, stanowiący organ doradczy Ministra Oświaty i Wychowania. Zespół ten miał za zadanie analizować, opiniować i także oceniać działalność szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego. Takie podejście zostało potraktowane przez nauczycieli-krajoznawców jako element kontroli i nacisku administracyjnego, co powodowało że część SKKT-PTTK funkcjonowało jedynie fikcyjnie w dokumentacji (Denek, 1995).

Dodatkowo w tym samym roku (1977) Ministerstwo Oświaty i Wychowania opracowało program rozwoju krajoznawstwa i turystyki na lata 1979–1980. Jednak nie przyniósł on spodziewanych efektów, gdyż uznano go za zbyt skomplikowany i sformalizowany (Denek, 1995). W 1983 roku na mocy Zarządzenia Ministra Oświaty i Wychowania (Dz. Urz. MOiW, 1983, nr 5, poz. 30) w sprawie szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego działalność krajoznawczo-turystyczna została powiązana z procesem dydaktyczno-wychowawczym, a także umożliwiono organizację tego typu działalności w szkołach przez inne organizacje i instytucje (np. PTTK, ZHP, PTSM oraz samorząd uczniowski). Jednak okazało się, że w kolejnych latach działania te nie powstrzymały jednak dalszego zmniejszania się zainteresowania uczestnictwem w zorganizowanym szkolnym ruchu turystycznym, czego dowodzi

m.in. spadek członków SKKT PTTK o 72% w latach 1981–1991 w województwie częstochowskim, z 3179 w 1981 roku do 884 w 1991 roku (Bakota, 2013).

Obecny stan szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego

Zorganizowany ruch krajoznawczo-turystyczny w polskich szkołach posiada blisko stuletnią tradycję, jednak zmiany jakie następują we współczesnym świecie (m.in. dostępność wyjazdów zagranicznych czy powszechny dostęp do informacji) spowodowały, że od początku lat 90. XX wieku zainteresowanie ruchem krajoznawczym zmniejsza się. Trend spadku zainteresowania działalnością SKKT, widoczny jest również w I poł. XXI wieku. Jak zauważa T. Sadoń-Osowiecka (2010), szkolne koła krajoznawczo-turystyczne stały się postrzegane przez znaczną część uczniów, rodziców, a czasem także przez władze oświatowe, jako przeżytek. Podobną opinię wyraziła M. Drogosz (2009), zwracając uwagę, że wiele SKKT nie potrafi zachęcić uczniów swoją działalnością, a co więcej nawet nauczyciele i dyrektorzy szkół nie są zainteresowani krajoznawstwem i turystyką szkolną. Dodatkowo, badania pokazują, że obecna młodzież należąca do pokolenia Z wykazuje mniejsze zainteresowanie turystyką w stosunku do wcześniejszych pokoleń, X oraz Y (Zajadacz, Kugiejko, 2016), co wynika również ze wzrostu popularności mediów społecznościowych wśród przedstawicieli pokolenia Z (Töröcsik i in., 2014), a to przekłada się na zmniejszoną aktywność rekreacyjną (Kugiejko, 2019) i obserwowane nasilenie się zjawiska fizycznej bierności dzieci i młodzieży (Luberda, 2013).

Niewielkie zainteresowanie szkolnym ruchem krajoznawczo-turystycznym potwierdzają dane statystyczne dotyczące ilości uczniów biorących udział w zajęciach pozalekcyjnych z zakresu krajoznawstwa i turystyki, a także świadczą o tym badania przeprowadzone w 2016 roku przez A. Zajadacz, M. Kugiejko wśród uczniów województwa wielkopolskiego, które wyraźnie wskazują, że tylko niewielki odsetek szkół podstawowych i ponadpodstawowych prowadzi koła turystyczne, a jedynie 6% uczniów zadeklarowało uczestnictwo w szkolnych kołach turystycznych. Również badania dotyczące zdrowego stylu życia, przeprowadzone wśród licealistów z Lublina oraz ze Szczecina wykazały, że blisko połowa uczniów nie ma żadnej wiedzy odnośnie działalności SKKT w ich szkołach, a ponad 90% uczniów nie bierze udziału w rajdach organizowanych przez PTTK (Kap i in., 2017).

Jednocześnie uczniowie biorący udział w badaniu A. Zajadacz i M. Kugiejko (2016) wskazywali na zbyt małą liczbę wycieczek szkolnych, a ich krytyczne uwagi dotyczyły encyklopedyzmu, nudnego przewodnictwa i niewielkiej ilości czasu wolnego (czasu na odpoczynek). Zatem należy uznać, że pomimo zachodzących przemian społecznych turystyka szkolna cieszy się dużym zainteresowaniem wśród uczniów i większość z nich uczestniczy w wycieczkach szkolnych. Jednak należy mieć na uwadze, że wycieczki szkolne zwykle nie odbywają się w ramach zorganizowanego ruchu krajoznawczo-turystycznego, są raczej indywidualnymi wydarzeniami w postaci wycieczek przedmiotowych, jednorazowych wycieczek klasowych lub szkolnych, zajęć terenowych, czy też zielonych szkół.

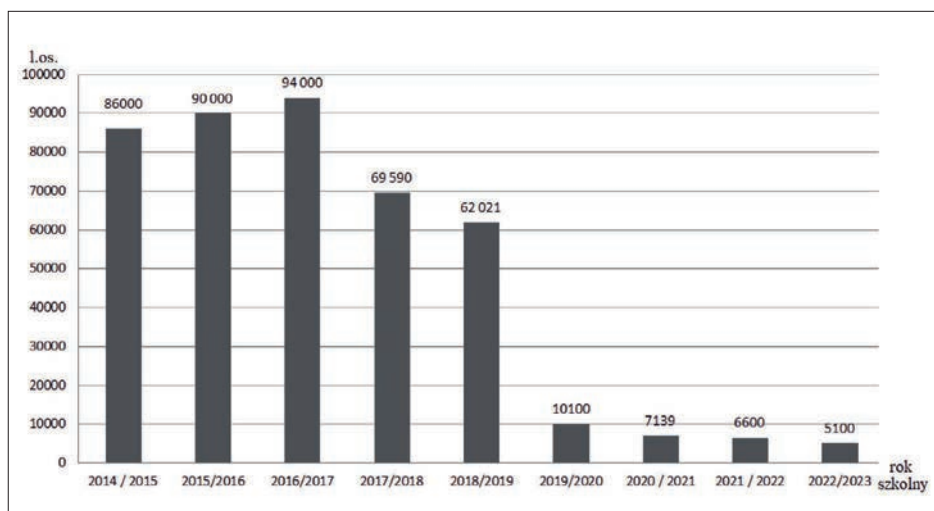
Aby usprawnić organizację krajoznawstwa i turystyki, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu wydało Rozporządzenie z dnia 8 listopada 2001 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki (Dz.U. 2001 nr 135 poz. 1516), z późniejszymi zmianami w 2014 roku (Dz.U. 2014 poz. 1150) oraz w 2018 roku (Dz.U. 2018 poz. 1533). Rozporządzenie to umożliwia szkołom samodzielną lub we współpracy z innymi instytucjami, organizację różnorodnych form turystyki i krajoznawstwa, a także wskazuje na korzyści wychowawczo-edukacyjne takich działań. Dodatkowo w klarowny sposób zostały opisane procedury związane z organizacją wycieczek, obozów oraz imprez krajoznawczo-turystycznych, a także przedstawiono poszczególne zadania kierownika i opiekunów. Z pewnością miało na celu ułatwienie organizacji i zachęcenie nauczycieli do popularyzacji różnych form krajoznawstwa i turystyki, wśród uczniów.

Działania te nie powstrzymały jednak spadku zainteresowania młodzieży uczestnictwem w zorganizowanym ruchu krajoznawczo-turystycznym w kolejnych dekadach XXI wieku.

Dodatkowym czynnikiem powodującym mniejsze zainteresowanie uczestnictwem w SKKT, ale także mniejszą potrzebę i chęć organizacji szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego może być również dynamiczny rozwój biur podróży, które w swojej ofercie posiadają "wycieczki szkolne", czyli wyjazdy dla dzieci i młodzieży. Oferta biur podróży stała się bardzo różnorodna, skierowana do odbiorców w konkretnym przedziale wiekowym. Biura oferują nie tylko tradycyjne wycieczki szkolne, polegające na zwiedzaniu miast, miejsc lub obiektów z przewodnikiem, ale także wzbogacają ofertę o elementy aktywności fizycznej, rywalizacji (gry miejskie, questingi) oraz elementy warsztatowe (Kamel, 2012a). Nie bez znaczenia jest też fakt, że kierunkiem wycieczek oferowanych przez biura podróży są zwykle miejsca najbardziej atrakcyjne turystycznie, nie tylko w kraju, a coraz częściej także za granicą. Z kolei działania SKKT koncentrują się głównie w miejscowościach i regionach z których pochodzą uczniowie (Dąbrowski, Rowiński, 2006), co sprawia że są traktowane jako mniej atrakcyjne.

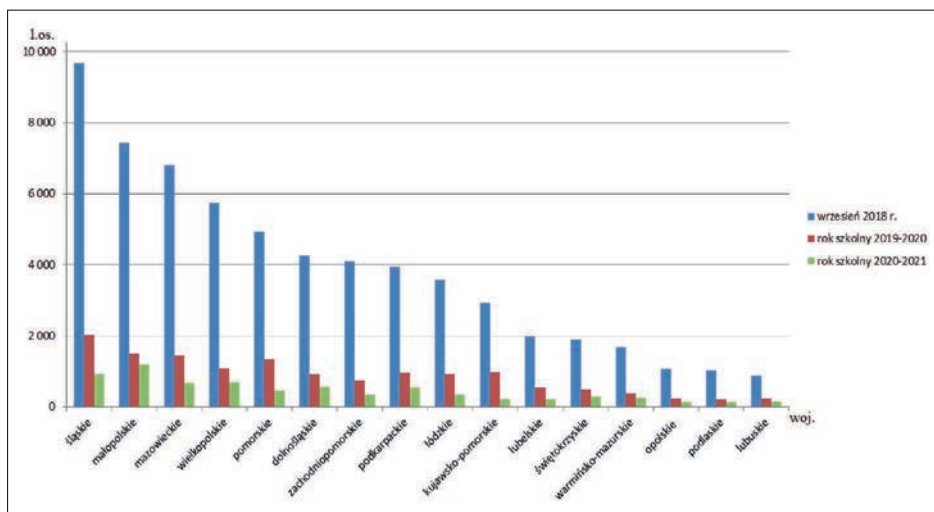
Analizując liczbę członków szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego w ciągu ostatnich kilku lat, możemy zauważyć znaczący spadek uczniów angażujących się w działania SKKT pomiędzy rokiem szkolnym 2018/2019, a 2019/2020 (ryc. 2). Spadek ten wynosi blisko 84% i był on spowodowany wprowadzeniem nauki zdalnej w październiku 2020 roku, w związku z pandemią koronawirusa Sars-Cov-2. Natomiast za niepokojący fakt, należy uznać iż ilość członków SKKT ulegała dalszemu zmniejszeniu pomimo przywróceniu nauczania stacjonarnego w lutym 2022 roku. Biorąc pod uwagę ogólną liczbę uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych (w 2017/2018 również uczniów gimnazjów) możemy obliczyć, że w roku szkolnym 2017/2018 w zajęciach krajoznawczo-turystycznych brało udział około 1,8% wszystkich uczniów, natomiast w roku szkolnym 2022/2023 było to jedynie 0,1%.

Pomiędzy wrześniem 2018 roku, a rokiem szkolnym 2020/2021 widoczny jest znaczący spadek uczestnictwa młodzieży szkolnej w zajęciach rozwijających zainteresowania krajoznawczo-turystyczne we wszystkich województwach (ryc. 3), wyniósł on średnio 88%. W czterech województwach spadek liczby osób biorących udział w tego typu zajęciach był największy i wyniósł ponad 90%, były

Ryc. 2. Liczba uczniów uczestniczących w zajęciach rozwijających zainteresowania krajoznawczo-turystyczne w Polsce.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) oraz Systemu Informacji Oświatowej (SIO).

Ryc. 3. Liczba uczniów uczestniczących w zajęciach rozwijających zainteresowania krajoznawczo-turystyczne według województw.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Systemu Informacji Oświatowych (SIO).

to województwa: kujawsko-pomorskie, zachodniopomorskie, pomorskie i śląskie. Natomiast najmniejszy spadek wystąpił w województwie małopolskim, świętokrzyskim i lubuskim, gdzie wyniósł 84%.

Formy pracy w Szkolnych Kołach Krajoznawczo-Turystycznych

Biorąc pod uwagę zaangażowanie członków, formy działalności SKKT można podzielić na dwie grupy (Kruczek i in., 2010). Pierwszą z nich stanowią formy bierne, podczas których uczestnicy jedynie przyswajają zaprezentowane im treści, są to m. in. odczyty, wystawy, spotkania. Drugą grupą są formy twórcze, gdzie uczniowie muszą być czynnie zaangażowani w ich przebieg, jak np. w konkursy, rajdy czy wycieczki.

W początkowej fazie funkcjonowania Szkolnych Kół Krajoznawczych, czyli okresie międzywojennym, działalność skupiała się głównie na organizacji wycieczek, obozów stacjonarnych oraz wędrownych, podczas których prowadzono różnorodne badania (historyczne, kulturowe, przyrodnicze, geograficzne, etnograficzne). W trakcie badań gromadzono materiały i dokumentowano wycieczki, aby po ich zakończeniu opracować zebrany materiał badawczy. Efekty pracy młodych krajoznawców były publikowane na łamach miesięcznika "Orli Lot" oraz przedstawiane w formie wystaw, odczytów oraz wieczornic (Denek, 2007). Wycieczki do tej pory stanowią podstawową, a zarazem jedną z najbardziej atrakcyjnych form pracy krajoznawczo-turystycznej (Kamieniecka, 2002). Jednak, aby wycieczka przyniosła oczekiwane korzyści uczestnikom i organizatorowi, musi być skrupulatnie przygotowana i przemyślana. Już na etapie planowania należy wyznaczyć cele wycieczki, a trasę i atrakcje należy dobrać do możliwości fizycznych i percepcyjnych uczniów. Tylko wtedy można oczekiwać zamierzonych efektów i zadowolenia wśród uczniów. W przeciwnym razie, źle zorganizowana wycieczka może nawet zniechęcić do dalszego działania i uczestnictwa w SKKT. Organizatorzy muszą także pamiętać o bezwzględnym przestrzeganiu przepisów oraz prowadzeniu wymaganej dokumentacji, zgodnej z aktualnymi rozporządzeniami.

Wśród tradycyjnych form działalności SKKT, które są obecnie kontynuowane należy wymienić również: rajdy, konkursy krajoznawcze (np. Ogólnopolski Konkurs Krasomówczy Dzieci i Młodzieży Szkół Podstawowych), oraz turnieje (np. Ogólnopolski Młodzieżowy Turniej Turystyczno-Krajoznawczy PTTK).

Część form działalności krajoznawczo-turystycznej na przestrzeni lat uległa dezaktualizacji i zaprzestano ich organizacji lub są organizowane tylko okazjnie (m.in. wieczornice).

Analizując informacje zamieszczane na stronach internetowych szkół prowadzących SKKT, a także treści publikowane w mediach społecznościowych, na profilach SKKT, można zauważyć, że najbardziej popularnymi formami współczesnej działalności SKKT i SKT są: rajdy (m.in. rajdy górskie, rajdy nocne), wycieczki, wyprawy, marsze na orientację, zloty SKKT, różnego rodzaju konkursy (najczęściej organizowane w szkołach podstawowych). Rzadziej spotykanymi formami są spływy, wycieczki rowerowe, złazy, warsztaty terenowe, gry terenowe, odczyty oraz spotkania z podróżnikami lub innymi znanymi osobami. Należy podkreślić, że część SKKT regularnie organizuje wycieczki, a ich członkowie zdobywają odznaki krajoznawcze.

Podsumowanie

Szkolna działalność krajoznawczo-turystyczna stanowi ważny element procesu dydaktyczno-wychowawczego i jest jego integralną częścią. Interdyscyplinarność krajoznawstwa pozwala na realizację tematów z wielu przedmiotów szkolnych, a korzyści płynące z turystyki umożliwiają weryfikację wiedzy teoretycznej w terenie. Działalność krajoznawczo-turystyczna pozwala także uczniom poznać walory własnego kraju, dzięki czemu kształtowane są pożądane postawy obywatelskie i patriotyczne z poszanowaniem innych kultur i wartości. Niezaprzeczalną korzyścią płynącą z uczestnictwa w szkolnym ruchu krajoznawczo-turystycznym jest także poprawa stanu zdrowia, dzięki aktywności fizycznej. Obecnie powinien być to szczególnie istotny argument służący popularyzacji SKKT, z uwagi na upowszechniające się zjawisko bierności fizycznej wśród młodych pokoleń, którzy, jak wynika z raportu dcdx, każdego dnia spędzają ponad 7 godzin przed ekranami komputerów i smartfonów.

Pomimo wielu istotnych korzyści jakie płyną z udziału w zajęciach krajoznawczo-turystycznych, już od ponad 30 lat widoczny jest spadek zainteresowania szkolnym ruchem krajoznawczo-turystycznym i uczestnictwem w SKKT. Obecnie tylko 0,1% uczniów ze szkół podstawowych i ponadpodstawowych uczestniczy w dodatkowych zajęciach rozwijających zainteresowania turystyczno-krajoznawcze.

Najczęściej jako przyczynę tego zjawiska podaje się zmiany pokoleniowe oraz fakt, że dzisiejsza młodzież szkolna, należąca do pokolenia Z i Alpha już od urodzenia wychowywała się w świecie nowoczesnych technologii i powszechnego dostępu do informacji, co sprawia że posiada ona inne zainteresowania i pasje, niż młodzież kilkadziesiąt lat temu, kiedy powstała idea SKKT. Dlatego niektóre z tradycyjnych form działalności krajoznawczo-turystycznej mogą nie być interesujące dla młodych pokoleń, przez co nie zachęcają do uczestnictwa w dodatkowych i nieobowiązkowych zajęciach krajoznawczo-turystycznych.

Kolejnym powodem malejącego zaangażowania młodzieży w działalność SKKT jest brak czasu. Obecnie wielu uczniów korzysta z prywatnych zajęć pozalekcyjnych, rozwijających ich pasje i zainteresowania lub zajęć pozwalających przyswoić treści, których uczeń nie opanował na lekcjach. Zatem część uczniów nie ma możliwości czasowych, aby zaangażować się w działalność SKKT.

Z kolei H. Prószyńska-Bordas (2016) zwraca uwagę, że powodem niewielkiego zainteresowania działalnością krajoznawczą w szkołach jest brak krajoznawstwa jako przedmiotu nauczania, co sprawia że uczestnictwo w SKKT schodzi na dalszy plan. Nie bez znaczenia jest też kwestia braku odpowiedniego przygotowania kadry nauczycielskiej do realizacji krajoznawstwa i turystyki. Jak wynika z analizy planów i programów studiów nauczycielskich, przyszli geografowie i historycy nie mają możliwości zdobycia kompletnej wiedzy krajoznawczej oraz poznać metod przekazu krajoznawczego, z uwagi na brak kursów krajoznawczych lub ich fakultatywny charakter na większości uczelni wyższych (Cybul, 2022). Dlatego obecnie opiekunami szkolnych kół krajoznawczo-turystycznych są przede wszystkim nauczyciele, którzy w trakcie swojej edukacji uczestniczyli w SKKT, co rozbudziło w nich zamiłowanie do tego typu działalności.

Wpływ na funkcjonowanie szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego ma także coraz większa dostępność i różnorodność ofert wycieczek szkolnych

przygotowanych przez biura podróży. Zwykle oferują one bardziej atrakcyjny program i możliwość wyjazdu do popularnych turystycznie miejsc w kraju lub za granicą. Natomiast nauczyciele często decydują się na skorzystanie z pomocy biura podróży w organizacji wycieczki, ponieważ pozwala to zaoszczędzić czas, a dodatkowo biuro podróży przejmuje część odpowiedzialności związanej z organizacją wyjazdu. Możliwość skorzystania z gotowych ofert wyjazdów powoduje, że spada poczucie potrzeby angażowania się prowadzenia szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego. Natomiast analiza działalności SKKT wskazuje, że opiekunowie kół krajoznawczo-turystycznych zwykle nie korzystają z gotowych ofert biur podróży, lecz samodzielnie lub wraz z uczniami przygotowują program realizowanych przez siebie wycieczek.

Zatem istnieje wiele przyczyn, które doprowadziły do spadku zainteresowania uczestnictwem w szkolnym ruchu krajoznawczo-turystycznym. Dlatego też ciężko jest znaleźć właściwy sposób, który mógłby doprowadzić do ponownego ożywienia tej działalności i powrotu popularności SKKT z lat 70. czy 80. XX wieku. Aby sytuacja mogła ulec poprawie, muszą nastąpić zmiany w systemowym podejściu do szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego. Przede wszystkim należy zadbać o odpowiednie przygotowanie kadry i zachęcenie do zaangażowania w działalność krajoznawczo-turystyczną. Dodatkowo nauczyciele powinni otrzymywać wsparcie ze strony dyrekcji szkoły i władz oświatowych w tego typu działalności. Być może należy skorzystać z dawnych doświadczeń i powołać specjalny organ zajmujący się wyznaczaniem kierunków działalności SKKT i ich koordynacją. Z kolei, aby przekonać młodzież do uczestnictwa w SKKT konieczne jest zadbanie, aby formy i metody pracy były dostosowane do zainteresowań uczniów. Z przeprowadzonych badań (Rowiński 2005, Luberd, 2013) wynika, że niezależnie od wieku uczniowie jako główną motywację działalności w SKKT podają chęć zabawy, możliwość zdobycia nowych umiejętności turystycznych, czy chęć odprężenia po nauce. Jest to wyraźna wskazówka dla opiekunów SKKT jakie są oczekiwania uczniów oraz jak należy organizować działalność SKKT. Można zatem uznać, że z uwagi na duży potencjał i wiele korzyści, jakie wynikają z uczestnictwa w szkolnych kołach krajoznawczo-turystycznych, istnieje jeszcze szansa na poprawę sytuacji, pomimo obecnie niewielkiej popularności szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego w Polsce.

Literatura

- Bakota, D. (2009), Turystyka w powiecie raciborskim w latach 1999–2007, *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*, VIII, 255–268.
- Bakota, D. (2013). Działalność Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego i Polskiego Towarzystwa Schronisk Młodzieżowych na polu turystyki szkolnej w województwie częstochowskim w latach 1975–1998. [w:] *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku* (red.) Umiastowska D., Wyd. Albatros, nr. 17, 5–12.
- Biczysko, G. (2011). Turystyka i krajoznawstwo w Związku Harcerstwa Polskiego w II Rzeczypospolitej, *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*, X, 43–55.
- Cybul, P. (2022). Przygotowanie przyszłych nauczycieli geografii i historii do realizacji krajoznawstwa w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych. *Anna-*

- les Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 18, 58–69. DOI: 10.24917/20845456.18.4
- Denek, K. (1995). Trzy ćwierćwiecza krajoznawstwa i turystyki w polskiej szkole. *Biuletyn Historii Wychowania*, (2), 27–32.
- Denek K. (1989). *Krajoznawstwo i turystyka w wychowaniu dzieci i młodzieży szkolnej*. Warszawa: Wydawnictwo PTTK “Kraj”.
- Denek, K. (2007). *Aktywność krajoznawcz młodzieży w PTK i PTTK*, Wędrujemy, Klub PTTK Edukacji Krajoznawczej i Regionalizmu przy PWSZ w Sulechowie, 27–37.
- Dąbrowski, A., Rowiński, R. (2006). Turystyka i rekreacja dzieci i młodzieży jako szansa wzrostu konkurencyjności regionów-w świetle wyników badań. [Tourism and recreation of children and adolescents as an opportunity to increase regions’ competitiveness – in the light of study results]. W: D. Dudkiewicz, F. Midura, E. Wysocka (red.), *Turystyka i rekreacja jako czynnik podnoszenia atrakcyjności i konkurencyjności regionu* [Tourism and recreation as a factor determining the region’s attractiveness and competitiveness growth]. Warszawa: ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna.
- Drogosz, M. (2009). *Krajoznawstwo i turystyka w szkołach i placówkach oświatowych, Poradnik dla dyrektorów i kadry pedagogicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kuwer.
- Evans, D. Susan, B. (2010). *Social Media Marketing: The Next Generation of Business Engagement*. Pennsylvania: Sybex.
- Kamel, M. (2012a). Polskie biura podróży zajmujące się organizacją wyjazdów dla dzieci o charakterze turystyki kulturowej. *Turystyka kulturowa*, 9, 79–83.
- Kamel, M. (2012b). *Turystyka kulturowa dzieci szkolnych*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego.
- Kamieniecka, W. (2002). Jak założyć Szkolne Koło Krajoznawczo-Turystyczne PTTK?, W: A. Gordon, M. Boguszewski, E. Matusiak-Gordon (red.), *Krajoznawstwo i turystyka w szkole*, Wydawnictwo PTTK, 68–69.
- Kap, K., Skowronek, E., Sarnecka, J. (2017). Rola szkoły w kształtowaniu zdrowego stylu życia uczniów na przykładzie opinii młodzieży licealnej, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Lublin, LXXII (2), 163–178.
- Kruczek, Z., Kurek A., Nowacki M. (2010). *Krajoznawstwo. Teoria i metodyka*. Kraków: Proksenia.
- Kugiejko, M. (2019). *Turystyka Szkolna w województwie Wielkopolskim* [w:] Młynarczyk Z. (red.) *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, 21, Poznań: Wydawnictwo Bogucki.
- Luberda, M. (2013). Turystyka i rekreacja dzieci i młodzieży jako szansa podnoszenia aktywności turystycznej w regionach, *Studia Ekonomiczne i Regionalne*, T.VI, nr. 4, s.72–87.
- Magiera, E. (2020). Działalność Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w Polsce okresu międzywojennego, *Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne*, 2(11), 220–238. DOI: 10.18778/2450-4491.11.16
- Magiera, E. (2018). Metodyka pracy szkolnych kół krajoznawczych w Polsce okresu międzywojennego. *Biuletyn Historii Wychowania*, 38, 79–96. DOI: 10.14746/bhw.2018.38.6
- Magera, E. (2019). Szkolne Koła Krajoznawcze w świetle sprawozdań dyrekcji gimnazjów ogólnokształcących w Polsce okresu międzywojennego, W: A. Włoch, J. Woj-

- niak, R. Ślęczka (red.), *Sejm Nauczycielski: inicjatywy edukacyjne Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, 18(47), 219–240. DOI: 10.35765/HW.2019.1847.05
- Morbitzer, J. (2011). Szkoła w epoce płynnej nowoczesności, W: E. Musiał, I. Pulak (red.), *Człowiek – Media – Edukacja, Katedra Technologii i Mediów Edukacyjnych*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, 219–225.
- Narożna, D. (2018). Wycieczka jako forma organizacyjna krajoznawstwa i turystyki w szkole, *Śląskie prace geograficzne*, 15, 125–140.
- Pisarska, B. (2014). W poszukiwaniu idei rozwoju turystyki. Przeszłość – przyszłość, W: B. Krakowiak, J. Latosińska (red.), *Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość turystyki*, „Warsztaty z Geografii Turyzmu”, 5, Łódź. 131–144. DOI 0.18778/7969-262-0.09
- Podemski, K. (2007). Od zakazu opuszczania Domu do nakazu dialogu z Innym. Ewolucja etyki podróżowania. W: M. Kazimierzak (red.), *Turystyka i podróżowanie w aksjologicznej perspektywie*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego, 20–40.
- Prószyńska-Bordas, H. (2016). *Krajoznawstwo- tradycja i współczesność*, Warszawa: Wydawnictwo Difin,
- Rogoż, M., Strzałka, A. (2021). Propaganda content in the “Poznaj Swój Kraj” monthly (1958–1989), *Rocznik historii prasy polskiej*, XXIV,4 (64), 52–68.
- Rowiński, R. (2005). Formy działalności szkolnych kół krajoznawczo – turystycznych PTTK jako produkt turystyki młodzieżowej, *Turystyka i Rekreacja*, 1, 200–206.
- Sadoń-Osowiecka, T. (2010). Krajoznawstwo i turystyka szkolna jako edukacja alternatywna – konteksty przyrodnicze, społeczne, kulturowe i pedagogiczne, *Problemy Ekologii*, 14(3), 156–161.
- Sosnowski, F. (2015). Turystyka i krajoznawstwo młodzieży szkolnej w polityce państwa w latach 1970–1980 w świetle czasopisma “Poznaj swój kraj”, *Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*, XIV, 1, 89–100.
- Sigda, K. (2013). Portale społecznościowe – wpływ na dzieci i młodzież, *Kognitywistyka i Media w Edukacji 2018*, 1, 62–72.
- Töröcsik, M., Szűcs, K., Kehl, D. (2014). How Generations Think, Research on Generation Z. *Acta Universitatis Sapientiae, Communicatio*, 1, 23–45.
- Zajadacz, A., Kugiejko, M. (2016). Krajoznawstwo w świadomości pokolenia Z, W: A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, Warszawa: Wydawnictwo PTTK „Kraj”, 51–67.
- Załączny, J. (2022). Obraz Polesia w publikacjach wydanych przez Koło Krajoznawcze Uczniów Gimnazjum Państwowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Pińsku, *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, LVII (2), 77–101. DOI: 10.12775/SDR.2022.2.04
- Źródła internetowe:
- www.dane.gov.pl (dostęp z dnia: 15.12.2023 r.)
- www.stat.gov.pl (dostęp z dnia: 08.01.2024 r.)
- www.dcdx.co/gen-z-research-insights (dostęp z dnia: 08.01.2024 r.)

Piotr Cybul, magister geografii, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Instytut Prawa, Ekonomii i Administracji. Od 2020 roku pracuje jako pracownik naukowo dydaktyczny na stanowisku asystenta w Katedrze Badań nad Edukacją Geograficzną, a obecnie Katedrze Stosowanych Nauk Społecznych. Zainteresowania badawcze obejmują tematykę związaną z edukacją geograficzną, ze szczególnym uwzględnieniem metodyki zajęć terenowych oraz metodyki krajoznawstwa.

Piotr Cybul: MSc, a graduate in Geography, at the University of the National Education Commission, Krakow, Institute of Law, Economics and Administration. Since 2020, he has been working as a research and teaching assistant at the Department of Research in Geography Education, now Department of Applied Social Sciences. His research interests relate to geographical education, with particular emphasis on the methodology of field works and the methodology of heritage tourism.

ORCID: 0000-0002-1714-0910

e mail: piotr.cybul@uken.krakow.pl